

TRILOGIA COSMOLOGICĂ

LUCIAN BLAGA

TRILOGIA COSMOLOGICĂ

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactori: Monica Manu, Silviu Nicolae
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corectori: Iuliana Glăvan, Cecilia Laslo
DTP: Emilia Ionașcu, Carmen Petrescu

Tipărit la Artprint

© HUMANITAS, 1997, 2015

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

BLAGA, LUCIAN

Trilogia cosmologică: Diferențialele divine, Aspecte antropologice,
Ființa istorică / Lucian Blaga. – Ed. a 2-a. – București: Humanitas, 2015
ISBN 978-973-50-4396-4

111

130.2

572

930.1

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 0372 743 382; 0723 684 194

SCHIȚĂ BIOBIBLIOGRAFICĂ

Lucian Blaga s-a născut la Sebeș, pe 9 mai 1895. S-a stins din viață la Cluj, pe 6 mai 1961, și, la dorința lui, a fost înmormântat în Lancrăm. Urmează școala primară germană la Sebeș (1902–1906), apoi Liceul „Andrei Șaguna” (1906–1914) la Brașov. La bacalaureat prezintă „Teoria relativității” (restrânsă) de Albert Einstein. Se înscrie la teologie, ca mulți ardeleni, pentru a evita înrolarea în armata austro-ungară. În anii 1916–1920 studiază filozofia și biologia la Viena, unde o cunoaște pe viitoarea soție, Cornelia Brediceanu, studentă la Medicină. În 1919 debutează cu *Poeemele luminii* și *Pietre pentru templul meu* (aforisme și însemnări), primite deosebit de bine de criticii vremii. În 1920 susține la Viena doctoratul cu teza „Kultur und Erkenntnis”. Se căsătorește și se stabilește la Cluj. Candidează pentru un post în învățământ la Universitatea din Cluj, dar nu este acceptat. Colaborează cu articole și eseuri la diferite reviste (*Patria*, *Voința*, *Gândirea*, *Adevărul literar și artistic*, *Universul literar*, *Cuvântul* ș.a.). Publică piese de teatru, volume de poezii, volume de eseuri și studii. În 1924 se stabilește cu soția la Lugoj, unde Cornelia își deschide, în casa părintească, un cabinet stomatologic. Este numit atașat de presă la Varșovia (1926), la Praga și apoi la Berna (1928–1932), Viena (1932–1936), Berna (1937). În 1930 începe elaborarea și publicarea operei filozofice: *Trilogia cunoașterii: Eonul dogmatic*, *Cunoașterea luciferică* (dedicat lui Nicolae Titulescu), *Cenzura transcendentă* (1930–1934); *Trilogia culturii: Orizont și stil*, *Spațiul mioritic*, *Geneza metaforei și sensul culturii* (1935–1937); *Trilogia valorilor: Știință și creație*, *Despre gândirea magică*, *Religie și spirit*, *Artă și valoare* (1938–1942). În februarie 1938 este, pentru numai câteva săptămâni, ministru subsecretar de stat la Externe, apoi ministru plenipotențiar la Lisabona. În anii petrecuți în serviciul diplomatic continuă eforturile de a ajunge profesor universitar. În 1936–1937 este ales membru plin al Academiei Române. Discursul de recepție este „Elogiul satului românesc”. În toamna anului 1938, la Cluj, ține lecția de deschidere a „Catedrei de filozofia culturii” și este numit profesor universitar. La începutul anului 1939 îi solicită regelui Carol II rechemarea din diplomație. În 1939 se stabilește la Cluj ca profesor universitar. După Dictatul de la Viena (august 1940) se refugiază la Sibiu împreună cu Universitatea Regele Ferdinand I. În 1942–1943 înființează și conduce revista de filozofie *Saeculum*, la care colaborează Constantin Noica, Zevedei Barbu ș.a. Începând din 1942 publică, la Fundațiile Regale, „edițiile definitive” ale operelor sale: *Poezii* și cele trei *Trilogii*. Își tipărește ediția definitivă a *Operei dramatice* la Editura Dacia Traiana din Sibiu. În

1946 se întoarce cu universitatea la Cluj. Este perioada în care încep atacurile împotriva lui (Lucrețiu Pătrășcanu, Nestor Ignat ș.a.). În 1946 își dă demisia public din PNP (partid înființat ca anexă a PCR), a cărui orientare nu o putea accepta. Între 1946 și 1948 publică ultimele două cursuri litografiate, pe care le include în planul trilogiilor conform „Testamentului editorial”. În 1948 este exclus din viața publică, adică din Universitate și Academie. Lucrările lui sunt eliminate din programele analitice, din biblioteci și bibliografii. Numele lui poate fi citat numai ca exemplu ideologic negativ, „dușman de clasă”. Nu mai poate publica lucrări originale. Începând din 1951 traduce *Faust* de Goethe, versiune care apare în 1955. Între 1950 și 1960 traduce din lirica universală și selecții din operele lui Lessing, care i se publică. Din 1948 până în 1951 lucrează la Institutul de Filozofie, și, între 1951 și 1959, la Filiala din Cluj a Bibliotecii Academiei. În 1959 se pensionează, o pensie de la Uniunea Scriitorilor, singurul for din care nu a fost eliminat. Între 1946 și 1960 își încheie sistemul filozofic, scrie pentru sertar câteva cicluri de poezii, *Hronicul și cântecul vârstelor* și romanul *Luntrea lui Caron* (în două redactări), conferințe și aforisme. În 1956 este propus, în străinătate, pentru Premiul Nobel. Își definitivează pentru tipar aproape toate lucrările de sertar. În august 1959 redactează de mână un „Testament editorial”. În ce privește opera originală, moare ca *autor interzis*. La aproape doi ani după moarte îi apar primele antologii de poezie și apoi, încet, alte lucrări. Romanul *Luntrea lui Caron* este publicat în prima ediție la Editura Humanitas în 1990.

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Trilogia cosmologică cuprinde eseurile *Diferențialele divine*, *Aspecte antropologice* și *Ființa istorică*.

Studiul *Diferențialele divine* a fost publicat inițial în 1940 la București de Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol I” în colecția „Biblioteca de Filozofie românească”.

Potrivit „Prefetei” scrise de Lucian Blaga cu un an înainte, eseuul urma să facă obiectul părții I din *Trilogia cosmologică*, aflată la acea dată în stadiu de proiect.

În 1990, editurile Librairie du Savoir (Paris) și Roza Vânturilor (București) au publicat în franceză o versiune adaptată a *Diferențialelor divine*, semnată de Thomas Bazin, Raoul Marin și Georges Piscoci-Danescu.

Studiul *Aspecte antropologice* a format materia cursului „Filozofia culturii” ținut de Blaga la Facultatea de litere și filozofie din Cluj în anul universitar 1947/1948. Dactilograma a fost litografiată în 1948 sub egida Uniunii Naționale a Studenților din România, Centrul studențesc Cluj.

Testamentul editorial redactat de filozof în 29 august 1959 fixează eseuul în partea a II-a a *Trilogiei cosmologice*.

În 1976, Editura Facla (Timișoara) a publicat textul în volum sub îngrijirea lui Ion Maxim.

Inițial, studiul *Ființa istorică* urma să fie tipărit în partea I din *Trilogia cosmologică*. Testamentul editorial îl așază în partea a III-a a *Trilogiei cosmologice*. În legătură cu acest eseu, Lucian Blaga scrie: „De câteva luni [1959, *n.n.*] lucrez la cea din urmă carte făcând parte din trilogiile mele filozofice. Titlul ei va fi *Ființa istorică*. Începusem această carte încă în timpul războiului. Evenimentele m-au împiedicat să trec dincolo de primele patru capitole...”*

Capitolele „Despre permanența istoriei”, „Despre istoriografie”, „Fenomenul istoric”, „Organism și societate” au apărut în numerele 5 & 6/1943 și 1 & 2/1944 în revista sibiană *Saeculum* al cărei director era Lucian Blaga.

Manuscrisul a fost dactilografiat în 1960 și publicat de Editura Dacia (Cluj-Napoca) în 1977 sub îngrijirea lui Tudor Cățineanu.

* Cf. Lucian Blaga, „Notă asupra ediției”, *Opere*, vol. 8 (îngrijit de Dorli Blaga), Editura Minerva, București, 1983, p. 59 (*n.red.*).

În 1988, Editura Minerva (București) reunește cele trei eseuri în vol. 11 al seriei de *Opere*, îngrijit de Dorli Blaga.

Volumul de față reproduce integral *Diferențialele divine* după ediția din 1940, *Aspecte antropologice* după textul litografiat în 1948 și *Ființa istorică* după manuscrisul, perfectat în 1959, aflat în custodia Muzeului Literaturii Române. *Ființa istorică* include și pasajele omise în dactilogramele care au stat la baza edițiilor din 1977 și 1988.

Textul respectă în linii mari normele recomandate de *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, Editura Academiei, București, 1982, și anume:

- numele proprii au fost transcrise conform reglementărilor actuale; cuvintele/expresiile în limbi străine au fost redată în cursive;
- alternanțele morfologice au fost unificate în favoarea variantelor acceptate: *care, oare(și)care, cel mai adesea* nu au schimbat desinența la plural;
- majoritatea substantivelor terminate în *-une*, cum ar fi *contrareformațiune, mutațiune, sublimațiune* etc., s-au tipărit în forma scurtă: *Contrareformă, mutație, sublimare*;
- genitivele substantivelor feminine de tipul *fugei, idei, genezii* au devenit *fugii, ideii, genezei*;
- cuvinte ca *așisderea, archivă, rassă, ghiară, iperbolă, phalic, frondeur, principe, experiență, quantă, destilat* ș.a.m.d. s-au ortografiat *așisderea, arhivă, rasă, gheară, hiperbolă, falic, frondor, principe, experiență, cuantă, distilat*;
- forme verbale precum *împiedecă, umplă, sesizează, sprijinește, dezvălește* au fost substituite cu *împiedică, umple, sesizează, sprijină, dezvelește*.

Au fost păstrate unele forme de limbă caracteristice perioadei interbelice sau proprii autorului: pluralele *etiopi, inzi* (pentru *etiopieni, indieni*), *cercetor, istorician* (pentru *cercetător, istoric*), *decemurie, periferial*, ori *tablă, încheietură* (în sensul de *tabel, încheiere*) etc.

Au fost întregite informațiile eliptice din notele de subsol.

Notele de subsol ale redactorului apar cu asterisc.

Inadvertențele de redactare și punctuație au fost îndreptate tacit.

Prin amabilitatea Muzeului Literaturii Române, proprietarul Fondului Lucian Blaga, am putut consulta caietele și dosarele cu „notele de lucru” consemnate de filozof în perioadele de elaborare a studiilor. Publicăm în *Addenda* (pp. 139–142, 281–283, 429–434) o selecție din însemnările care completează materia eseurilor.

Dna Dorli Blaga ne-a oferit câteva file manuscrise inedite nedatate, intitulate „Somn metafizic”, cuprinzând unele considerații ale autorului trilogiilor cu privire la istoria și mentalitatea românilor; ele se regăsesc în pp. 431–434.

Le mulțumim pe această cale pentru contribuția generoasă adusă prezentei ediții.

EDITURA

I
DIFERENȚIALELE
DIVINE

PREFAȚĂ

Autorul acestui studiu a urmărit încă din cea dintâi tinerețe planul unui vast sistem metafizic. Ceea ce întrezărise numai vag și ca o arătare la început a luat ființă. Clădirea a fost durată încetul cu încetul și din mai multe părți deodată. Acum a venit rândul cupolei. În adevăr, viziunea s-a amplificat pas cu pas, în cercuri tot mai largi, pentru ca în cele din urmă să se reverse în priveliștea desfășurată în paginile de față. Desigur, o teorie metafizică s-a mai propus și în *Censura transcendentă* și în *Geneza metaforei și sensul culturii* sau în *Artă și valoare*, dar ideile metafizice expuse în volumele anterioare, impunându-și particulare îngrădiri, privesc numai anumite fragmente sau ținuturi ale existenței (cunoașterea, cultura, valorile). După cum oricine va recunoaște, metafizica nu e însă împlinită fără de o viziune de ansamblu de natură „cosmologică”. Rotunjirea aceasta nu a fost pierdută nici o clipă din vedere, și o asemenea întregire decisivă se încearcă în prezentul studiu. Volumul concepției metafizice a crescut cu fiecare nou ținut luat în cercetare. De astă dată se va construi cercul ultim, menit a închide în ocolul său pe toate celelalte.

Planul sistemului este următorul:

I. TRILOGIA CUNOAȘTERII

1. Eonul dogmatic
2. Cunoașterea luciferică
3. Cenzura transcendentă

II. TRILOGIA CULTURII

1. Orizont și stil
2. Spațiul mioritic
3. Geneza metaforei și sensul culturii

III. TRILOGIA VALORILOR

1. Artă și valoare
2. (Proiect)
3. (Proiect)

IV. TRILOGIA COSMOLOGICĂ

1. Diferențialele divine
2. (Proiect)
3. (Proiect)

V. TRILOGIA PRAGMATICĂ

1. Ființa istorică (în lucrare)
2. (Proiect)
3. (Proiect)*

Cu alte cuvinte, sistemul culminează în studiul de față, dar nu se încheie cu el. Sigur e totuși că viitoarele lucrări se vor încheia de-acum în coordonatele date, ceea ce după constituirea concepției cosmologice nu e decât prea firesc.

Scriind acest studiu de metafizică cosmologică, autorul s-a străduit să-și scutească pe cât cu putință cititorii de prea multe trimiteri la lucrările sale apărute mai înainte. Cu toate acestea, înțelegerea unora dintre capitole va fi mult înlesnită de o astfel de lectură. În orice caz, o „critică” a întregului sistem nu se poate face în chip cinstit decât după studierea tuturor volumelor în care a fost expus. De notat mai este că unele capitole ale studiului vor fi pe larg dezvoltate în viitoare opere potrivit planului stabilit.

* În anul 1959, Lucian Blaga i-a dictat Cornelinei Blaga următoarele:

„Prin anii '35 intenția mea era să-mi dezvolt ideile filozofice în cinci trilogii. Câteva au apărut, părți din celelalte au fost redactate. Acum [...] am hotărât să reduc planul trilogiilor, fixându-le la patru.”

TRILOGIA CUNOAȘTERII, TRILOGIA CULTURII ȘI TRILOGIA VALORILOR (1. *Știință și creație*; 2. *Gândire magică și religie*; 3. *Artă și valoare*) apăruseră în volum în anii 1943, 1944 și 1946.

Testamentul editorial prevedea pentru a patra trilogie următoarea împărțire:

TRILOGIA COSMOLOGICĂ

1. *Diferențialele divine*
2. *Aspecte antropologice* (litografiat)
3. *Ființa istorică* (manuscris)

Informațiile au fost preluate din Lucian Blaga, „Notă asupra ediției”, *Opere*, vol. 8, ed. cit., pp. 57–58 (*n.red.*).

Încă vreo câteva observații pregătitoare. S-a vorbit în *Eonul dogmatic* și în *Cunoașterea luciferică* despre o metodă specială de captare a misterelelor ca atare, despre „minus-cunoaștere”. Până acum autorului nu i s-a oferit încă prilejul de a aplica metoda în chestiune, rezervată în primul rând unor ultime probleme de metafizică. De astă dată, metoda, pusă în lumină sub unghi epistemologic în lucrările amintite, se realizează într-o plăsmuire metafizică în consecință. În acest chip, epistemologia își găsește întâia oară și o aplicație „metafizică”.

Cititorii, urmărind cu atenția cuvenită expunerile, vor avea ocazia să judece unele rezultate mai de detaliu, date publicității și în studii anterioare nu numai pentru ele însele, ci și în lumina unei perspective de ansamblu. Printr-o astfel de situare, amănuntul dobândește totdeauna un spor de semnificație. Dar un asemenea spor de semnificație a amănuntului împrejmuie de toate părțile de chenarul unei viziuni integrale este hotărâtor pentru soarta teoretică a amănuntului. Felul cum se împletește un detaliu oarecare în „întregul” unei concepții poate asigura cariera originală a detaliului și diferențierea acestuia față de vreun amănunt aparent asemănător care aparține totuși, prin toată semnificația sa, altor sisteme.

Ideile filozofice ale autorului au stârnit în ultimii ani un necontestat interes, dar și unele gesturi adverse. S-au rostit câteodată și grele sentințe de nonacceptare a unora dintre idei, pentru motivul că gândurile desfășurate ar fi roase de „contradicții”. Dar goana aceasta după „contradicții” nu e decât un semn de foarte juvenilă sterilitate a inteligenței critice. De obicei „contradicțiile” sunt părelnice și nu cer, în adevăr, decât o muncă și binevoitoare schimbare de perspectivă, pentru a reduce la tăcere pe turbulenți. Autorul a refuzat cu încăpățănare să intre la sfadă și-n polemici, fiindcă, cu învoirea oricărui cititor de bună-credință, găsește că e mai util să-și vadă de treburile constructive. Nu s-au găsit oare și critici în stare să-și exprime bănuiala și neîncrederea față de valoarea filozofică a ideilor numai fiindcă acestea ar fi „prea frumos” prezentate? Cu astfel de grațiozități se răsplătește efortul susținut întru cucerirea unui stil.

Un cuvânt de caldă mulțumire se cuvine aici dnei Ecaterina Focșeanu pentru prețiosul ajutor la corectarea și realizarea tehnică a lucrării.

Cluj, decembrie 1939

L.B.

MODELELE GENEZEI

Lărgirea necurmată a frontului preocupărilor trebuia în chip oarecum firesc să ne îndrume la un moment dat și spre problema genezei cosmice. Din nefericire, ținutul acesta umbros și plin de ruinele ciclopice ale problematicei cosmologice nu e decât prea puțin cercetat de la un timp încoace. Tema, deși mai păstrează ceva din prestigiul ei arhaic, e ocolită cu oarecare sfială din partea filozofilor. Întrebările primordiale – sunt ele în adevăr căzute definitiv în desuetudine sau poate că, pentru o bucată de vreme, au obosit numai focurile îndeletnicirii speculative? Sub năvala de avertismente ale criticismului, gândirea ultimului veac s-a complăcut într-o stare de timiditate metafizică. Timidității i s-a spus câțva timp prudență. Cum însă absența apetitului speculativ se prelungește din cale-afară, noi credem mai degrabă că această timiditate e semnul unei infirmități. Un organ în divorț cu exercițiul se stinge ca ochiul ținut la un regim de noapte. Asemenea spectacole nu cer însă să fie privite cu brațele încrucișate, ci invită mai vârtos la luarea unor măsuri de îndreptare. Filozoful are desigur latitudinea de a se apleca să examineze limitele pe care o înaltă rânduială le impune cunoașterii. Urmează însă de aici că filozoful trebuie să-și sugrume numaidecât toată patima azurie cu care cerul l-a dăruit? Obârșia lumii, sau geneza celor văzute și nevăzute! Tema poartă pe trupul ei rune și răni. Rune cu semnificații pierdute – cine le va tălmăci din nou? Răni dobândite în lupta cu toate îndoielile – cine le va vindeca?

Recunoaștem din plin că momentul istoric al criticismului e ireversibil. Și mai recunoaștem că de această împrejurare va trebui să ție seama orice nouă filozofie sau orice viitoare teologie. Ar fi o mare greșală să se creadă că un Kant a trăit degeaba. Omul a devenit o ființă de două ori mai trează pe urma eforturilor criticiste; nu știm însă de ce visurile omului n-ar putea să devină la rândul lor, și ele, de două ori mai adânci sau mai înalte! Dacă odată cu criticismul s-a declarat în om un categoric

și bine-venit spor de conștiință, nu înțelegem de ce acest spor trebuie neapărat să fie însoțit de sterilitate! Să facem loc, cât mai mult loc, criticii! Să facem loc, cât mai mult loc, metafizicii! Lozincile, deși opuse, ar putea să se țină reciproc în echilibru, împrumutând preocupărilor spirituale o tensiune de boltă. Fie popasurile făcute pentru dobândirea unei depline lucidități tot atâtea prilejuri de nou și iarăși nou avânt constructiv!

Făcând pomelnicul sistemelor defuncte, vom însemna că cel din urmă sistem cosmologic care a dominat intelectualitatea europeană a fost „materialismul energetic“. În ciuda tuturor reacțiilor spiritualiste, vitaliste, idealiste și chiar în ciuda rezervei pe care un anumit criticism, ajustat la nevoile epocii, a izbutit să o impună față de orice metafizică, inclusiv deci față de materialismul energetic, nu s-ar putea spune că intelectualitatea europeană e vindecată de această concepție. Ea a pătruns cu intensitate de psihoză. Avem chiar certitudinea că majoritatea oamenilor de știință, de obicei de o extremă naivitate în problematica metafizică, profesează, în ascuns sau pe față, una din variantele materialismului energetic. Prin ce se caracterizează toate aceste variante ale materialismului energetic care nu dezarmează nici în fața evidenței? Autorii concepției la care ne referim erau stăpâniți de o ambiție pe care astăzi începem să n-o mai înțelegem, de ambiția de a recurge pentru explicarea lumii la datele cele mai grosolane promovate la rang de principii. Procedul ni se pare grav pervertit de spiritul plebeu al veacului. În „etajele“ unui palat, plebeul nu vede decât o repetiție dezolantă a „subsolului“. Materialismul energetic tunde toate existențele de „aura“ lor și le privește de jos în sus spunând: „Dați-mi materia și energia ca să vă arăt cum, din amestecul acestor substanțe lipsite de orice însemne nobiliare și părăsite de Dumnezeu, se precipită ca într-o retortă spațiul cu toate fenomenele, viața cu toate speciile, gândirea și simțirea cu toate modurile, adică lumea cu tot ce ea cuprinde.“ Cât privește faptele care ar refuza o asemenea reducere, ele sunt scoase cu forța din sala judecății și declarate simple amăgiri.

Cei ce își iau osteneala să răsfioască puțin și prin istoria gândirii umane se dumiresc degrabă. Logica „explicației“ n-a fost în toate timpurile aceeași. Din contră, logica explicației se schimbă, stând sub poruncile ceasului. În orice caz, a „explica“ un *lucru* nu a însemnat totdeauna tendința de a răstălmăci „etajul“ prin „subsol“, „întregul“ prin „parte“, sau alte asemenea operații. În ampla desfășurare a modurilor sale, „logica explicației“ se menține nealterată printr-un singur aspect. „A explica un lucru“ este

în ultimă analiză tentativa de a reduce lucrul la „*altceva*” decât este el datorită *înfățișării sale date*. Termenii explicatori, înainte de a fi revelați ca atare, sunt un ce „*ascuns*”. A explica un lucru înseamnă a scoate la iveală un lucru din negrul fântânii. Explicația *desfășurează* într-un fel lucrul explicat, fiindcă ea caută să-i pună altceva în loc, adică „*ființă*” lui *secretă*. Deosebim de fapt trei mari tipuri de explicație. Avem mai întâi explicația unui lucru prin „mai puțin” decât este el; un procedeu întemeiat pe premisa că existența *ascunsă* ar fi calitativ și sub unghiul complexității mai săracă decât aceea care ni se arată. Ar fi apoi explicația unui lucru printr-un „echivalent”, printr-un echivalent sub unghi calitativ și sub unghiul complexității de aceeași bogăție ca și lucrul explicat. Și pe urmă ar mai fi explicația unui lucru prin „mai mult” decât este el, ceea ce presupune un *ascuns* de superioară calitate și complexitate în asemănare cu *arătatul*. Din punct de vedere pur logic, explicația e explicație în oricare din aceste cazuri. Nici unul din aceste moduri nu-și trădează misiunea; cu o condiție, firește: „mai puținul”, „echivalentul” sau „mai multul” *explicator* trebuie să fie altceva decât lucrul *explicat*. Punând o asemenea condiție procedeele explicative, ne-am așezat la adăpost față de eventuala bănuială că am face elogiul tautologiei. Cea mai importantă condiție pur logică de îndeplinire a căreia atârână, printre altele, valabilitatea unei explicații este aceea ca termenii explicatori să nu fie o simplă repetiție a faptului de explicat. Despre logica explicației am vorbit pe larg în studiul intitulat *Cunoașterea luciferică*. Nu vom repeta tot ce am spus în acel studiu, dar, cum atinserăm chestiunea procedeele explicative, se impune poate însă o observație, și anume: o explicație nu e supusă numai criteriilor logice, ci și unor operații de „verificare”, directă sau indirectă, prin *experiență*. În procesele explicative, experiența se constituie așadar și ea ca instanță, totuși nu ca instanță absolută. Căci datele experienței sunt, și ele, susceptibile de „interpretare”. Experiența dând loc, prin latura ei empirică, la fel și fel de posibilități de tălmăcire, e natural să nu ne poată pune la dispoziție un criteriu de control absolut. Experiența e în stare să aducă mari servicii, fiind pusă în subordine față de anume idei teoretice, dar experiența manifestă în același timp și o extraordinară infidelitate față de ideile teoretice. O experiență zice astăzi „da” la interpretarea ce i se dă în lumina unei idei, pentru ca mâine aceeași experiență să răspundă „da” la interpretarea prin altă idee. Cuvântul experienței e mărturie, dar mărturia ei nu e sfântă. Această precară situație se datorează împrejurării că în procesele mari

de cunoaștere experiența nu este niciodată un „ce“ complet prin sine însăși; experiența e totdeauna numai un „ce“ care cere un *context*. Chiar și în explicațiile zise „științifice“, experiența se constituie doar ca o instanță relativă, admitând totdeauna posibilitatea unei noi interpretări. Cât privește explicațiile *metafizice*, acestea se afirmă prin procedee în cadrul cărora experienței îi revine o funcție și mai micșorată, adică un rol mai mult negativ. Când datele experienței contrazic fățiș o interpretare metafizică propusă, experiența are în adevăr un drept de veto. Rolul acesta negativ al experienței, ca instanță în cunoașterea metafizică, e clar și pe deplin asigurat. Explicațiile metafizice nu aspiră însă în aceeași măsură ca explicațiile științifice să obțină o confirmare *pozitivă* din partea experienței. O explicație metafizică este, prin însuși locul unde ea se instalează, osândită mai mult la probe eliminatorii din partea experienței, decât la probe menite s-o întărească. Despre o explicație metafizică se poate spune, în cazul cel mai bun, doar atât: că experiența n-o contrazice. Orice concepție metafizică va trebui să fie deci totdeauna însoțită de conștiința că ea „încapsulează“ experiența, depășind-o enorm prin conținutul viziunii sale ideative. Aceasta e situația din care nu suntem însă deloc dispuși să scoatem vreo concluzie descurajantă pentru tentativele metafizice. Istoria ne arată că exigențele metafizice ale omului nu pot fi niciodată înfărcate. Interregnurile metafizice au fost totdeauna de scurtă durată. Ba suntem chiar de părerea că asemenea interregnuri n-au existat de fapt niciodată. Căci fără de o metafizică, declarată sau latentă, omul nu poate exista. În istorie nu s-a declarat niciodată o vacanță metafizică. Omul va opta în veci pentru o vedere sau alta despre lume (fie abstract-constructivă, fie mitologică), iar pentru a-și domoli puțin simțul de răspundere ce-l datorează propriei sale lucidități, omul va imagina pe cât cu puțință concepții care să nu fie contrazise de experiență. Când date empirice inedite încep să se împotrivescă unei concepții metafizice, omul nu va renunța la metafizică în general, ci va căuta doar să închege de pe noi poziții o nouă viziune. Acest destin îl vor lua asupra lor chiar și aceia care nu sunt împăcați cu el. Astfel, metafizica nu se legitimează prin puterea ei îndoielnică de a-și ajunge obiectul, ci mai curând prin puterea ei de a fi un coeficient alcătuitor al subiectului. Metafizica nu se justifică totuși prin nevoia de autoamăgire a insului sau a subiectului singular, cât prin necesități umane mai presus de orice veleități sau înclinări personale. Metafizica e un corolar al felului uman în genere, nu al felului „temperamental“ sau „personal“ al cutărui sau

cutăruii individ. În metafizică răspunde însuși modul ontologic al omului îndeobște. Metafizica nu e protuberanța pâlpâitoare a unei fragile subiectivități psihologice, nici cristalul unei năluciri în încăperea căruia s-ar refugia cutare decepționat. Metafizica e expresia și afirmarea veșnic reînnoită a unui mod existențial care ține constitutiv de ființa omenească.

Problema pe care o luăm în cercetare este așadar aceea a genezei lumii. Trebuie să fi existat o geneză? Avem desigur latitudinea să ne închipuim lumea și ca o permanență, din totdeauna și fără de sfârșit, susceptibilă de multe schimbări în mărunțișurile ei, dar inalterabilă în mare. Se va vedea însă că lumea însăși, cu structurile și cu articulațiile ei date, e mai accesibilă unei ofensive lămuritoare dacă admitem o „geneză”. Fapt e apoi că perspectiva genetică facilitează enorm abordarea problemelor cosmologice în general. Istoria cugetării omenești enumeră o mulțime de viziuni cosmologice. De câte ori s-a admis o geneză a lumii, procesul a fost închipuit, fără excepție, potrivit unui model luat din lumea de toate zilele. Geneza lumii a fost văzută totdeauna analogic, pornindu-se de la unul din multele procese genetice empirice. Interesant e că în probleme de amănunt care se referă la fenomene precise, teoreticienii au izbutit adesea să se scuture de vraja unor modele prea concrete. Icoana palpabilă stăpânește însă cu putere imaginația teoreticienilor când e vorba de geneza lumii, deși poate că tocmai în acest caz ar fi necesară o distanțare cât mai răspicată față de orice imagine fenomenală. Asemenea modele fenomenale, plivite cu toată grija din lumea empirică și promovate apoi în arhetipuri de geneză cosmică, sunt multe. Iată la întâmplare câteva:

1. Procesul genezei biologice constituie temeiul unui astfel de arhetip cosmogonic. O ființă vie, mărginită în spațiu și în timp, dă naștere altor ființe vii care se mențin în cadrul aceluiași tip formal. De exemplu, insul uman e autorul altor inși, cel puțin de același tip, dacă nu perfect similari. Concepții cosmogonice care s-au inspirat pornind de la icoana genezei prin filiație găsim multe, mai vârtos în mitologiile originare păstrate încă în memoria popoarelor sau în documentele istoriei. Sub auspiciile acestui arhetip s-au plăsmuit o puzderie de cosmogonii. O pereche de zeități devine adesea punctul de obârșie al tuturor existențelor. Procesul fecundării, oul sau sămânța la începutul lumii, sunt imagini frecvente. Principiile cosmice sunt văzute dual după chipul și asemănarea tatălui și al mumei. Un adevărat arbore genealogic se înfiripă astfel, lumea cu făpturile ei luând înfățișarea unei familii divine.

CUPRINS

<i>Schiță biobibliografică</i>	5
<i>Notă asupra ediției</i>	7

DIFERENȚIALELE DIVINE

Prefață	11
Modelele genezei	15
Marele Anonim, generatorul	24
Limitarea maximă a posibilităților divine	36
Diferențialele divine	44
Indivizi, tipuri, izvoade	51
Modurile ontologice	55
Finalități și parafinalități	61
Teoria unităților formative	72
O explicație metafizică a evoluției	88
Între Fondul Anonim și individuații	101
Pluralismul individuațiilor	109
Organizarea spațiului	117
Despre istorie	122
Încă o dată: singularitatea omului	129
Măsuri și avantaje	131
Hiperdeterminare finalistă	131
Paradoxele concepției	134
<i>Addenda</i>	139

ASPECTE ANTROPOLOGICE

Cuvinte introductive. Lamarck și ideea transformistă	145
Darwin și selecția naturală	154
Teoria mutațiilor	162

Alte aspecte ale evoluției	170
Specializare și nivel de organizare	177
Antropogeneza și noile ei probleme	185
Problema primitivismelor biologice	193
O nouă lămurire	202
Omul	226
Critica unei concepții biologice despre cultură	238
Instinct, inteligență, geniu	243
Arhetipuri și factori stilistici	262
Cuvânt de încheiere	269
<i>Addenda</i>	281

FIINȚA ISTORICĂ

Despre istoriografie	287
Fenomenul istoric	298
Permanența preistoriei	312
Organism și societate	323
Câmpurile stilistice	333
Stiluri și dialectică	345
Durata factorilor stilistici	364
Interferențe stilistice	372
Ideea de progres în istorie	379
Fenomene, cunoașteri, cordoane cenzoriale	389
Oswald Spengler și filozofia istoriei	399
Metafizica istoriei	407
<i>Addenda</i>	429